

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

ДОКЛАД
за актуализация на Композитния индекс
„Икономика на светло“
към месец декември 2020 година

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

Съдържание

Въведение	3
1. Икономическата среда през 2019 г.	5
2. Новите данни и резултати	20
3. Статистически компонент	21
3.1. Промени в стойностите на отделните показатели	21
4. Социологически компонент	24
4.1. Търговски дружества.....	24
4.2. Работници и служители	26
5. Основни изводи	26
Заклучение	27

Този доклад съдържа изчисленията, направения към месец декември 2020 г., на стойността на Композитния индекс „Икономика на светло“. В него са представени и коментирани стойности на различните показатели, формиращи Композитния индекс за 2019 г. и те са сравнени със стойностите за предходната 2018 г.

Освен това в доклада се излага накратко и неговата актуализация по отношение на методологията и обхвата му.

Структурата на доклада е следната:

Във Въведението са представени причините и насоките на актуализация на методологията на Индекса, както и основните резултати от доклада.

В Раздел 1 се разглежда икономическата среда през 2019 г. Това е естествено с оглед на факта, че икономическата среда поражда мотивацията на индивидите и фирмите да прилагат или да не прилагат „сиви“ практики.

В Раздел 2 са новите данни и резултатите от изчисляването на Индекса за 2019 г.

В Раздел 3 е анализирана динамиката на отделните показатели от статистическия компонент на Индекса.

В Раздел 4 е разгледана динамиката на показателите от социологическия компонент на Индекса.

В Раздел 5 са изведени основни изводи и са анализирани причините, довели до изменение на стойностите на Композитния индекс “Икономика на светло”.

Въведение

Вече цяла декада Асоциацията на индустриалния капитал в България (АИКБ) изчислява и публикува Композитен индекс „Икономика на светло“ (КИИС) с цел да се опознаят различните проявления на сивата икономика и да се стимулират политиките за нейното ограничаване. Този индекс се доказва във времето като полезен информационен инструмент, който може да служи за задълбочаване на разбирането на явлението сива икономика и за идентифициране на тенденциите в нейното развитие.

Постепенно с времето е натрупан опит, обхватът на публично достъпните данни се е разширил, променили са се условията и проявите на сивата икономика, публикувани са в международната специализирана литература нови изследвания. Всичко това дава основание да се извърши актуализация на състава на индекса, като се разшири неговият обхват и се потърсят възможности за усъвършенстване на моделите, на базата на които се изчисляват различните показатели. Такава актуализация на индекса понастоящем е в ход и на този етап статистическата част на индекса е завършена. В рамките на 2021 г. ще бъде завършена и неговата социологическа част.

Освен това в работата си по Композитния индекс „Икономика на светло“ екипът на АИКБ планира да конструира и специализиран Под-индекс „Заетост на светло“, фокусиран върху трудовия пазар. Причината за това е, че сивите практики, които се проявяват на трудовия пазар, са едни от най-съществените и същевременно с това са с дългосрочен ефект върху националната икономика.

Така от 2021 г. АИКБ ще изчислява и публикува стойностите на два индекса – новия актуализиран и разширен Композитен индекс „Икономика на светло“ и отделно от това неговия Под-индекс „Заетост на светло“.

В настоящия доклад са показани стойностите на Композитния индекс „Икономика на светло“ и показателите, които го формират, като за статистическия компонент на Индекса се използва новата, актуализирана методология, „заредена“ със официални статистически данни за 2019 г. Социологическият компонент е изчислен на базата на съществуващата до сега методология, като анкетите с респондентите са проведени в началото на 2020 г. От 2021 г. и след това Индексът ще се изчислява на базата на обновена методология и по отношение на неговия социологически компонент.

Основните резултати за стойността на Индекса през 2019 г. са следните:

- Преизчисляването на Композитния индекс „Икономика на светло“ за 2018 г., въз основа на новата, актуализирана методология, показва

стойност от 77.76, а за 2019 г. - стойност от 78.52;

- Горният резултат показва, че тенденцията за нарастване на индекса се запазва, т.е. българската икономика продължава да „изсветлява“. Тази тенденция е в сила от 2010 г., като се прекъсва само през 2014 г.;
- Макар нарастването на Индекса да продължава, то е относително малко – само с 0.76 единици. Това е малък прираст в сравнение с прираста, който е бил реализиран в други години – средният годишен прираст за периода 2010 - 2019 г. е 1.5 единици, т.е. около 2 пъти по-голям. Това говори за известно забавяне, задържане на развитието на положителната тенденция към изсветляване на икономиката;
- От гледна точка на статистическите показатели причините за това забавяне могат да се търсят основно в трудовия пазар и събираемостта на акцизите;
- От гледна точка на социологическите показатели забавянето се обяснява отново от проблемите на трудовия пазар, от големия обем разплащания в брой, както и от продажбите на дребно без фискални документи.

1. Икономическата среда през 2019 г.

Различни фактори оформят икономическата среда и влияят на поведението на икономическите субекти по отношение на прилагането на сиви практики.

На първо място - вътрешнополитическото положение не оказваше отрицателни ефекти, които да приемат формата на разширяване на „сивата“ икономика и на неформалната заетост. Вярно е, че през 2019 г. продължи характерната за периода от 2015 г. насам ескалация на междупартийната риторика, както и словесните престрелки между отделни институции, но като цяло, това не се отрази негативно на икономиката, или поне не нанесе съществени вреди.

Продължилата през 2019 г. относителна политическа стабилност се отразява положително на състоянието на икономиката. По-голямо напрежение, което може да се отрази на настроението на предприемачите,

възникна през първата половина на 2020 г. Неговият ефект би бил отчетен евентуално през следващата година, когато анализираме тенденциите в „сивата икономика“ през 2020 г. Но през 2019 г. последиците от политическата конфронтация не бяха от такъв характер, за да предизвикат единични или групови бягства в посока увеличаване на „сивата икономика“.

Както през 2018 г., така и през 2019 г. съвместни проверки на Националната агенция по приходите (НАП), Главна инспекция по труда (ГИТ) и полицията допринесоха за продължаване на предприемането на действия за ограничаване на недекларираната заетост и на други сродни „сиви практики“ в областта на трудовите отношения.

Ако 2018 г. ще се запомни с много успешната контролна кампания спрямо фирми с голяма касова наличност, проведена от НАП¹, то 2019 г. вероятно ще се запомни с дебатите около поредните изменения в Наредба за изменение и допълнение на Наредба № Н-18, ДВ, бр.75/24.09.2019 г., за регистриране и отчитане на продажби в търговските обекти чрез фискални устройства. Промените са свързани с отчитането на продажбите в търговските обекти, с въвеждането на изисквания към софтуерите за управлението им, към производителите/разпространителите и ползвателите на такъв софтуер, както и към лицата, които извършват продажби чрез електронен магазин.

Целта на тези промени беше да елиминират възможностите за манипулиране на фискалните устройства, които са в експлоатация в момента, като се въвежда изискване за предаване на информация за всеки фискален/системен бон за извършена продажба на стоки/услуги в търговските обекти в рамките на до пет минути към сървърите на НАП.

Това, от една страна, гарантира лоялна конкуренция между участниците на пазара, а от друга - предостави възможност за осъществяване на граждански контрол - чрез отпечатания на фискалния/системния бон двумерен код (QR код). Чрез сканирането на

¹ Националната агенция по приходите проведе много успешна контролна кампания спрямо фирми с голяма касова наличност, която ограничи сивите практики като осигури прозрачност и спазване на закона. Година след началото на проверките на НАП сумата, налична в касите на дружествата, намалю с 5 милиарда лева, като се отчита увеличение на данъка върху дивидентите с над 130 милиона лева.

кода клиентите могат да проверяват коректното отчитане на направените от тях покупки в търговските обекти. **Последното трябва да бъде оценено като добра административна практика².**

И тази година бихме искали да подчертаем успешната работа по анализи на риска за предотвратяването на данъчни измами на дирекция „Управление на Риска“ в Национална агенция за приходите³.

Трябва да се каже, че за продължаващото през 2019 г., макар и забавено спрямо периода 2017 - 2018 г. „изсветляване на икономиката“, допринасят и гласуваните и влезли в сила група закони, свързани с подобряване на бизнес средата у нас, с прилагане на европейски регламенти и отстраняване на пропуски при транспонирането на европейски директиви.

През 2020 г. тази група закони беше последвана от нови законодателни инициативи в същата посока като:

- Закон за изменение и допълнение на Закона за платежните услуги и платежните системи (05.02.2020 г.);
- Закон за изменение и допълнение на Валутния закон (06.02.2020 г.);
- Закон за изменение и допълнение на Закона за публичното предлагане на ценни книжа (11.03.2020 г.).

Имаме всички основания да смятаме, че ако ефектът от първата група цитирани по-горе закони е усетен през 2019 г., то кумулативният ефект от цялата поредица законодателни актове ще бъде отчетена догодина, при анализирането на „сивата икономика“ през 2020 г.

Ако за 2018 г. едно от важните събития беше криминализирането на

² С измененията на Наредбата се въвеждат и промени в реда за издаване и отнемане на разрешения за техническо обслужване и ремонт на ФУ и ИАСУТД. При използване на софтуер за управление на продажби в търговски обекти същият трябва да бъде свързан с фискалното устройство, с което се регистрират и отчитат оборотите в обекта. Въвеждат се и изисквания към лицата, които извършват продажби чрез електронен магазин.

³ На база на направените специални анализи дирекцията изготвя програми за прилагане на мерки, така че ресурсите на НАП да бъдат насочени приоритетно към областите с най-висок риск от данъчни измами и неспазване на данъчно-осигурителното законодателство от групи от данъкоплатци (браншове). По този начин се оценява значимостта на рисковете, тяхната вероятност (колко често се случват) и причините за тяхното съществуване. Целта на мерките, които залягат в програмите, е намаляване на разликата между данъците, които трябва да бъдат декларирани и данъците, които фактически се декларират, като търсеният ефект от прилагането им е промяна на поведението на данъкоплатците. След прилагането на мерките се извършват оценки на ефекта - т.е. доколко успешно е намаляването на влиянието на рисковете.

разпространението на акцизни стоки без бандерол⁴, то през 2019 г. събитие със съизмеримо значение беше **въвеждането на задължително видеонаблюдение в данъчните складове за производство и складиране на определени енергийни продукти след предприети нормативни промени в ЗАДС.**

В данъчните складове за производство и складиране на енергийни продукти с код по КН 2710 12 до 2710 20 (най - общо нефтени масла като бензин, керосин, газьол) задължително следва да се изгради и използва система за видеонаблюдение и контрол. Системата трябва да отговаря на определени изисквания и да позволява:

- визуален контрол в реално време;
- непрекъснат запис на видеоизображения върху сървър;
- разпознаване на номера за идентификация на транспортните средства;
- възможности за отдалечен достъп в реално време и отдалечен преглед на съхраняваната в системата информация от митническите органи.

Всички тези промени би трябвало ефективно да допринесат за борбата със „сивата икономика“ и с укриването на средства и ресурси, което позволява да се реализират на широкия пазар реално постъпилите в складовете количества на тези структуроподдържащи суровини за икономиката на България.

Вече две поредни години благоприятно отношение към подобряването на бизнес средата, а оттам - и към изсветляването на икономиката, имат извършваните промени в Закона за счетоводството.

Началото на тези промени дойде с внесения законопроект за изменение в чл. 37, ал. 2 от Закона за счетоводството през 2018 г. Внесените предложения инициираха обсъждания, които доведоха до приемане на промени, по смисъла на които **над 4 000 микропредприятия - акционерни**

⁴ Внесеното предложение за изменение и допълнение на чл. 234 от Наказателния кодекс, въвежда правна възможност за търсене на наказателна отговорност на лицата, произвеждащи и разпространяващи нелегално акцизни стоки и създава механизъм за превенция на това нелегално производство. Контролът на акцизните стоки се сблъска все по-често с нови предизвикателства с оглед на динамиката на сивата икономика в страната, което налага законодателството непрекъснато да бъде актуализирано, за да се даде възможност за прилагане на ефективни мерки за превенция от страна на държавата.

дружества и командитни дружества с акции, от 1 януари 2019 г. бяха освободени от задължителен одит на годишните финансови отчети.

Направените нормативни промени значително облекчиха административната тежест и елиминираха ненужни разходи за този кръг задължени лица. Извършената промяна на Закона за счетоводството пряко подобри бизнес средата в България.

В съответствие с направените законодателни изменения, съгласно чл. 38, ал. 10 от ЗСч от 1 януари 2020 г., едноличните търговци (ЕТ) не подават декларация, че не са осъществявали дейност през отчетния период, съобразно приети изменения от 2019 г.

След изменения от 2019 г. дружествата без дейност подават вече утвърдената от министъра на финансите декларацията еднократно съгласно чл. 38, ал. 9, т. 2 от Закона за счетоводството за първия отчетен период, в който не е осъществявана дейност. Еднократното подаване на декларацията ги освобождава от задължението да декларират всяка година, че не са осъществявали дейност.

Ако такова дружество и през настоящата 2020 г. няма дейност, то не следва да декларира това в Търговския регистър в срок до 31.03.2021 г. и да подава нова декларация, защото тя се подава еднократно. В случай че то възобнови своята дейност, започне да реализира приходи и да осъществява разходи, за него важат общите правила на Закона за счетоводството и то подава своите отчети по общия ред като дружество с дейност. Едноличните търговци, които не подлежат на одит и не са осъществявали дейност през изминалата 2019 г., не подават такава декларация.

Направената промяна облекчава значително всички собственици и управители на неработещи дружества, като им спестява време и средства. Промяната в закона може да се определи като ефективна мярка за намаляване на административната тежест върху бизнеса в България и евентуални злоупотреби. Тя подобрява бизнес средата в страната и облекчава търговците.

Усилията на ИА ГИТ да менажира компетентно работата по предоставяне, регистриране и отчитане на образците на договори по чл. 114а

от Кодекса на труда за наемане на работници за краткотрайна сезонна селскостопанска работа при обработка на насажденията и прибирането на реколтата от плодове, зеленчуци, розов цвят и лавандула и през 2019 г. трябва да бъдат оценени по достойнство.

През 2018 г. и 2019 г. действията на ИА ГИТ за съвременното актуализиране на системата за онлайн предоставяне, регистриране и отчитане на образците на договори по чл. 114а от Кодекса на труда за наемане на работници за краткотрайна сезонна селскостопанска работа при обработка на насажденията и прибирането на реколтата от плодове, зеленчуци, розов цвят и лавандула се оказаха ефективни и много полезни. Онлайн базираната система за регистриране и отчитане на образците на договори по чл. 114а от Кодекса на труда намали административната тежест, времето за администриране и облекчи отчитането на едnodневните трудови договори.

Тази практика продължи и през 2019 г., за което ИА ГИТ трябва да бъде поздравена. След като всички се убедиха, че тази практика е работеща, че от сивия сектор бяха извадени десетки хиляди работни дни в селското стопанство, за които надлежно бяха заплатени и съответните данъци, вече би могло да се помисли в перспектива и за пълно преминаване към използване на ваучери за разплащане при подобни инцидентни и епизодични полагания на труд.

Трябва да отбележим също така, че провежданата от Министерството на културата политика по отношение на изсветляването на „сивия сектор“ на пазара на разпространение на телевизионни програми продължава да е сравнително успешна. Налице са резултатите от лансирания пакет изменения в Закона за авторското право и сродните му права, насочени към предотвратяване на сиви практики, свеждащи се да укриване на реалния брой абонати от страна на някои телевизионни оператори⁵.

Приносът на Министерството на туризма за изсветляване на „сивата

⁵ Със законопроекта, внесен през 2018 година на длъжностните лица се предостави правото да използват автоматизирани средства за контрол - уреди и компютърни програми, одобрени по съответния ред, чрез които да установяват нарушенията дистанционно. Въвеждането на такава възможност позволи на контролния орган да констатира нарушението от работното си място, което е от изключителна важност, с оглед на много ограничения му административен капацитет.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

икономика“ през 2019 г. е най-забележим при създаването на единната система за туристическа информация (ЕСТИ).

От 20 февруари 2019 г. започна тестовото въвеждане на база данни в ЕСТИ. Проектът стартира в Столична и други четири пилотни общини, а от 1 октомври 2019 г. получи национален обхват, като ще бъде въведена информация за всяко място за настаняване в страната. Предвижда се гратисен период за адаптация на бизнеса.

ЕСТИ дава възможност да се увеличат приходите от нощувки и да се ограничат сивият сектор и нелоялната конкуренция. По този начин в реално време са свързани по защитени канали информационните регистри на хотелите и местата за настаняване с Министерството на туризма, НАП, МВР и общините. ЕСТИ допринася за отчитане на истинския брой настанени туристи в туристическата база и ползваните от тях нощувки, което води до увеличаване на размера на отчетените приходи от туризъм в държавния бюджет. По принцип системата оптимизира събираемостта на постъпленията от данъци и такси, свързани с туристическата дейност и ще изсветли реалните приходи в отрасъла и ще ограничи сивия сектор в него.

На второ място – и през 2019 г. оживлението и ръстът на икономиката продължават да са факт, но със сигурност щяха да бъдат постигнати и по-добри резултати, ако не бяха продължаващите неблагоприятия в някои държавни политики.

В сектор „Енергетика“ все още продължава поддържането на незапазено и привилегировано положение на производителите на електроенергия от така наречените „американски централи“.

През 2019 г. продължаваше да е в сила хроничният проблем около определянето на размера на минималната работна заплата. Политиката на невъздържано нарастване на МРЗ продължи и това съответно доведе до надценяване на труда на най-ниско квалифицираните работници, изцяло за сметка на средноквалифицираните и висококвалифицираните, което естествено затруднява наемането на хора с ниска квалификация и ги изпраща в сивия сектор или ги насърчава да търсят „обходни пътища“ за

получаване на социални помощи.

През 2019 г. не се сбъдна очакването, че социалните партньори ще сключат споразумение за създаване на механизъм за договаряне на минималната работна заплата, респективно за договаряне на минималните работни заплати по икономически дейности⁶.

В момента социалните партньори (за кой ли път) са на крачка от постигането на споразумение за създаване на модел за договаряне на минималната работна заплата. Можем само да се молим нещо да не попречи отново в последния момент за постигане на договореност между заинтересуваните страни. Но през 2019 г. волунтаристичното административно определяне на минималната работна заплата си остана генератор на сива икономика и недеклаирана заетост⁷.

Ето защо ние предлагаме да се работи систематично и интензивно в посока на развитието на социалния диалог на отраслово ниво и на браншовото колективно договаряне.

Към днешна дата отменянето на административното определяне на минималната работна заплата за страната и намирането на формула за преминаване към нейното договаряне между национално представителните организации на социалните партньори с помощта на съответен механизъм, определящ границите, в които да се договаря МРЗ, остава първостепенна задача. Оттам вече е съвсем близо да се

⁶ След като години на ред, Европейската комисия продължаваше да настоява страната ни да въведе механизъм за определянето на МРЗ, през 2018 година, последва своеобразно преместване на мястото на тази тема в доклада за специфичните препоръки към държавите – членки на ЕС. Най-вероятно, за това бяха допринесли усилените дебати по въпроса между социалните партньори, провеждани с активното посредничество на МТСП. Това беше изтъкувано погрешно и превратно, най-вече от страна на синдикатите и въпросите за въвеждане на честен и прозрачен механизъм за определяне на минималната месечна работна заплата, както и за евентуалното въвеждане на минимални работни заплати по икономически дейности бяха дълбоко „замразени“. Междувременно, в тон със средносрочната бюджетна прогноза, и с амбициите на синдикатите последва поредното, напълно необосновано и икономически вредно увеличение на минималната работна заплата.

⁷ Всички разумни и добросъвестни изследвания в областта на колективното договаряне и на политиката по доходите показват, че проблемите с доходите в България не се дължат на несправедливо разпределение на БВП. Големият проблем е, че България продължава да изостава чувствително спрямо средната за ЕС производителност на труда, но ръстът на възнагражденията у нас изпреварва ръста на производителността на труда. Едновременно с това данните от европейската статистика показват, че в страните от ЕС, където няма регламентирана месечна МРЗ, безработицата е с 40 % по-ниска, а среднопретеглената работна заплата е 1,66 пъти по-висока от същата за групата държави с регламентирана месечна МРЗ, към които държави се отнася и България. Това се дължи в много голяма степен на съществуващата там система на договаряне на минималните работни заплати по отрасли и икономически дейности. Постигнатото високо ниво на ефективност на социалния диалог там прави излишна и ненужна минималната работна заплата за съответните страни.

достигне до едно качествено ново ниво на договарянето на отраслово равнище, като се премине към синергия между МРЗ на национално ниво и комплекс от минимални работни заплати, договорени от представителните организации на социалните партньори по икономически дейности.

Данните за изследвания период продължават да потвърждават, че икономическият растеж и оживлението в икономиката водят до окуражаване на икономическите субекти да излизат „на светло“. В България това е устойчива тенденция от 2015 г. насам. Вече беше констатирано, че 2017 г. беше годината на окончателно излизане от финансово-икономическата криза, която се разрази в света през 2010 г.⁸

Има, обаче, една принципна разлика между настроенята през 2018 г. и през 2019 г. Страхът от нова финансова и/или икономическа криза не беше сред стресогенните фактори през 2018 г. Хората нямаха очакване за никакви извънредни икономически флукутации. Но за сметка на това през 2019 г. предприемачите вече постоянно „се оглеждаха“ за новата криза. Те я очакваха, просто защото „дълго време не беше имало сътресения“, а освен това вече отчетливо се усещаха някои икономически дисбаланси, натрупани в годините на икономически възход. Съществуването на подобно очакване, съществуването на убеденост в неизбежността на избухването на някаква нова криза беше реалност.

Натрупването на събития, за които ще стане дума по-долу, заплашваше да превърне това очакване и безпокойство в генератор на негативни нагласи и настроения сред бизнеса и в двигател на действия в областта на лошите практики, включително и на движение в посока към сивата икономика. Това, което не беше фактор през 2018 г., вече имаше много по-сериозно отражение през 2019 г., макар и аргументите за такова очакване да бяха повече ирационални и фаталистични, а не икономически.

Тук трябва да се отбележи специално, че оценките на анкетираните предприятия и работници и служители, на база на които е формиран

⁸ Това се отрази благоприятно по всички направления на развитие на икономиката и инвестиционната активност, включително в страните от ЕС, в частност в Република България. Случаите на замислени, но неосъществени нови инвестиционни проекти в България се дължат в най-голяма степен на недостига на човешки ресурси и на квалифицирана работна ръка, а не на негативните ефекти от кризисния период.

социологическият компонент на Композитния индекс (КИ) за 2019 г., са правени в края на първото – началото на второто тримесечие на 2020 г. Колкото и да са добросъвестни респондентите, не може да не са били повлияни от песимистичните настроения, предизвикани не от оценките им за хода на цялата 2019 г., а от развилнялата се коронавирусна криза.

По ирония на съдбата, страхът, че новата опустошителна икономическа криза е неизбежна („все ще се намерят група компании или сектор, които водени от глупост и алчност да „детонират“ експлозията на новата икономическа криза“, мислеха си хората), изигра превантивна роля на финансовите пазари и в глобалната икономика. Очакването на новата всеобща криза беше съвсем осезаемо, но тя не настъпи. Вместо нея, още в края на 2019 г., от изток се зададе напълно непредвидимата коронавирусна криза.

Изненадата от мащаба на пораженията на коронавирусната криза не може да не е деформирала отговорите на респондентите и това вероятно е една от съществените причини за отчетеното забавяне на „изсветляването“ на икономиката през 2019 г.

Има и някои иронични съвпадения. През втората половина на 2018 г., както и през 2019 г., притесненията в политико-икономически план идват в много голяма степен от Италия, където ситуацията в политически, финансов и стопански план беше натоварена с твърде висока степен на неопределеност и несигурност. „Коронакризата“ сякаш държеше да потвърди тези политически безпокойства с епидемични средства – ударът на вируса в Италия беше един от най-опустошителните в световен мащаб.

Пак в този ред на мисли отношенията на ЕС с някои страни членки като Унгария и Полша също продължиха да са напрегнати и да създават определени политически рискове през 2019 г.

Сътресението от референдума за излизане на Обединеното кралство от ЕС продължи да оказва негативното си влияние върху усещането за сигурност на бизнеса и през 2019 г.

Предприемачите, а заедно с тях - и заетите, напълно реалистично отчитаха колко съществен риск е „Брекзит“-ът за икономиката на ЕС и в

частност на България (както впрочем и на самото Обединено кралство), а оттам – оказаха влияние и върху преценките за равнището на „сивата икономика“.

След успеха на консерваторите на парламентарните избори, излизането на Обединеното кралство от ЕС си остана постоянен смутител на спокойствието и източник на тревоги за предприемачите и инвеститорите.

През 2017 г. бизнесът чу далечния тътен на бурята на търговската война, която започна да се разразява през 2018 г. и продължи през 2019 г. По онова време очакването ни беше, че ефектите от търговската конфронтация на президента на САЩ – Доналд Тръмп с Китай, с Канада и Мексико и не на последно място - с ЕС, ще се отразят върху нивото на неформалната икономика през 2018 г., а вероятно и за 2019 г.

Факт е, че избухващите на приливи и отливи конфронтации на полето на търговията нямаха голямо отражение върху размера на сивата икономика в България през 2019 г. Безпокойство, обаче, буди задълбочаването на набиращите скорост търговски войни и конфронтацията, свързана с търговските аспекти на прилагането на „ядрената сделка“ с Иран.

Тези събития имат значителен деструктивен заряд и трябва да бъдат отчитани в контекста на подготовката за евентуални „изненади“ в областта на разрастването на „сивата икономика“. В психологически план те със сигурност вече са оказали влияние върху забавянето на „изсветляването“ на икономиката през 2019 г.

Продължаваме да твърдим, че България трябва да е готова за много по-драматични обрати, предизвикани от конфронтацията в световната търговия, като страната ни трябва да има планове за реакция в техния контекст. Нещо повече - специално по отношение на Китай, към конфронтационните настроения, свързани с търговските и технологични противоречия, се добавиха и обвиненията в безотговорно отношение към пандемията от COVID - 19, както и обвиненията за изкуствено създаване на коронавируса. Този допълнителен фактор, вероятно в определена степен е „замърсил“ оценката на анкетирания в началото на 2020 г. Отделно,

подобни смуцаващи конфронтации между двете велики сили – САЩ и Китай няма как да не се отразяват неблагоприятно на ограничаването на „сивата икономика“.

И през 2019 г. разумната политика на правителството се очакваше да доведе до приемането на България в „чакалнята на еврозоната“ ERM-2 през месец юли 2020 г., което очакване влияеше положително върху настроенията на бизнеса. Единомислието между управляващото мнозинство и бизнеса по този въпрос е един от важните факторите за стабилност и относително спокойствие сред предприемачите.

Надяваме, че правителството твърдо ще продължи да провежда тази линия на поведение. Управляващото мнозинство трябва да поддържа курс към еврозоната, а отговорната част от опозицията (парламентарна и извънпарламентарна) трябва да го подкрепя в това начинание.

Ако станем свидетели на разколебаване в действията по окончателно приемане на еврото, това със сигурност ще бъде неблагоприятен сигнал, който ще се отрази негативно на бизнес средата и съответно ще създаде „обратна тяга“, която ще „засмуква“ в една или друга степен икономическите субекти към сивата икономика.

През 2019 г. конфликтът в Сирия сякаш не беше сред най-големите генератори на напрежение сред българските предприемачи, но той продължава да е зареден с много висок конфронтационен потенциал, в това число и между най-сериозните глобални и регионални фактори. Тенденцията на еволюиране на сблъсъка от регионален към глобален и особено - към силно разширен регионален конфликт, не спира.

Трябва да се отбележи, че развитието на събитията в Либия е нов фактор сред международните събития, влияещи на настроенията на бизнеса. Независимо, че конфликтът рязко се интернационализира и се разшири в началото на 2020 г., той неминуемо също е имал отражение „с обратна дата“ върху притесненията на деловите среди, особено що се отнася до намесата на Турция, Русия и Египет в конфликта.

Неблагоприятен фактор за европейските икономики, в това число и за българската икономика, са продължаващите санкции от страна на страните

от ЕС спрямо Русия и съответните асиметрични контрасанкции на Москва.

От своя страна политическата и икономическата ситуация в съседна Турция, която е важен търговски партньор на България, се влошава.

Всички тези факти имаха неблагоприятно отражение върху нагласите и настроенията на предприемачите и инвеститорите през втората половина на 2019 г. и станаха реален фактор, подклаждащ в определена степен тежненята към бягство към „сивия сектор“.

Положително отражение върху настроенията на бизнеса изигра, в определена степен, напредъкът в диверсификацията на снабдяването на страната с природен газ:

- Завършването на „Южния газов коридор“ в Гърция и изграждането на връзката до италианското пристанище Бриндизи;
- Динамичното развитие на проекта – продължение (така наречения „Йонийски газопровод“), който трябва да снабдява Черна гора, Босна и Херцеговина и Хърватска с азербайджански природен газ от находището „Шах Дениз II“, а може би и с туркменистански природен газ;
- Приоритизирането от страна на Европейската комисия на интерконекторната връзка между Гърция и България – газопроводът IGB, който е важно разклонение на Южния газов коридор, заявките на Румъния и дори на Украйна (!) за продължаване на тази интерконекторна връзка към тях.

Част от най-положителните ефекти в тази област преминаха в 2020 г. - като ретроактивното понижаването на доставната цена на природния газ от страна на „Газпром“ за България, което породило инициативата за връщане на пари на бизнеса и на абонатите на различните топлофикации. Това също оказало в някаква степен положително влияние „със задна дата“, макар че то не трябва да се преувеличава.

Към постоянно действащите положителни фактори трябва да отнесем и работата на функциониращия вече повече от дванадесет година Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика „Икономиката на светло“, изграден от Асоциацията на

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

индустриалния капитал в България в изпълнение на проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. През целия разглеждан период той планира и осъществява действия по ограничаване и превенция на неформалната икономика чрез осигуряване на синергия между действията на заинтересуваните страни, набира и поддържа информация по проблема, предоставя обучения и консултации, поддържа и актуализира базата данни за изчисляване на Композитния индекс „Икономика на светло“.

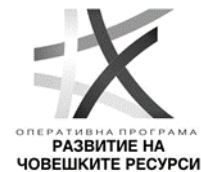
Националният център „Икономика на светло“ продължи работата си и след приключването на проекта и по този начин създаде устойчивост на постигнатите в рамките на проекта резултати и спомага за разширяването на борбата срещу неформалната икономика. Нещо повече - вече сме свидетели на стартирането на нов проект в тази насока, който доведе до разширяване и обновяване на мрежата на анкетиранията предприятия за изчисляване на социологическия компонент на Композитния индекс и до повишаване на надеждността и представителността на получените резултати.

През изминалите години Националният център проведе поредица от масирани национални и регионални медийни информационни кампании; проведе обучения на работодатели, на работници и служители и граждани; публикува аналитични и информационни материали; поддържа Национална гореща телефонна линия и предоставя консултации.

В НЦ „Икономика на светло“ е натрупана огромна емпирична база и това дава възможност за установяване на динамиката и тенденциите в обхвата и проявленията на неформалната икономика в България и за прецизно планиране и изпълнение на стратегически действия по нейното ограничаване и превенция.

Както вече беше подчертано, дейността във всички изброени насоки се поддържа устойчиво и след приключването на проекта. Нещо повече – всички дейности, извършвани през годините, имат кумулативното действие и синергия, която засилва ефекта им с всяка изминала година. Всичко това допринася за „изсветляването“ на икономиката.

След като станаха ясни данните за размера на Композитния индекс за

2019 г., вече е безспорно, че за периода 2010–2019 г. като цяло се наблюдава трайно повишаване на Индекса – нараства делът на „светлата“ икономика. Нещо повече – през 2019 г. трендът на нарастване на дела на „светлата икономика“ продължи в исторически план. Нормално беше очакването, че вследствие на непрекъснатите очаквания за започване на нова финансова и/или икономическа криза и на различните стари и нови стресогенни фактори е възможно кривата да тръгне надолу. Това обаче не стана – делът на „светлата икономика“ нарасна и през 2019 г. По принцип този резултат наистина може да вдъхва само оптимизъм - става дума за десетгодишен период, за един цял икономически цикъл, но все пак не бива да изпадаме в еуфория.

Както беше подчертано по-горе многократно, „изсветляването“ продължи, но темпът му беше забавен. Причините за това бяха посочени, като съвсем не бива да се подценява ролята на скептицизма, породен от коронавирусната криза. Анкетите бяха проведени през първото тримесечие на 2020 г. и просто няма как травмата от пандемията да не се е отразила „ретроактивно“ върху резултатите. Но не бива всичко да се хвърля върху коронавируса – има и други обективни фактори, забавящи нарастването на дела на „светлата икономика“.

Затова и сега призоваваме да не се губят от внимание традиционните и нововъзникващите рискове и заплахи, които тласкат предприемачите към „търсене на убежище в сивия сектор“. Вече дългогодишният опит, натрупан в мониторинга на „сивата икономика“ и борбата с нея, показва, че в редица случаи възникването на тези рискове и заплахи е напълно предвидимо и има реални възможности за превантивни действия.

Както и през предишните години сравненията в международен план не са обект на доклада за актуализация на Композитния индекс, но със съжаление трябва да констатираме, че по данни на Eurofound България все още е страна с висок дял на „сива“ икономика в рамките на Европейския съюз.

Въз основа на данните от отделните показатели на Индекса, като най-разпространени и най-проблемни прояви на неформалната икономика през

2019 г. се очертават най-вече трудовите правоотношения. Именно на тях следва да се обърне по-голямо внимание при планирането и осъществяването на бъдещите действия за ограничаване и превенция на сивата икономика.

2. Новите данни и резултати

Резултатите от изчисляването на отделните показатели на Индекса са представени в Таблица 1. В нея след наименованието на всеки показател са показани по пет числа, които са съответно: теглото, с което показателят участва в Композитния индекс; стойността на показателя и стойността на показателя след претегляне съответно за 2018 г. и 2019 г. (след настоящата актуализация).

Таблица 1.

Стойности на Композитния индекс за 2018 г. и 2019 г.

Композитен индекс "Икономика на светло"	2018 г.		2019 г.		
	77,76		78,52		
	Тегло	Стойност	Претеглена стойност	Претеглена стойност	
Статистически компонент	50,00%		42,41	42,78	
Разплащания в брой	20,00%	74,40	14,88	76,77	15,35
Деклариран ДДС	13,56%	92,00	12,47	92,50	12,54
Осигурени заети	5,50%	90,53	4,98	88,35	4,86
Наети с договор	1,58%	97,76	1,54	97,69	1,54
Деклариран трудов ресурс	5,50%	91,13	5,01	89,79	4,94
Акцизи	3,56%		3,29		3,28
Тютюневи изделия	3,28%	91,86	3,01	92,42	3,03
Алкохол	0,28%	97,36	0,28	86,67	0,25
Външна търговия	0,30%		0,23		0,26
ЕС	0,20%	86,41	0,17	95,27	0,19
извън ЕС	0,10%	58,77	0,06	73,02	0,07
Социологически компонент	50,00%		35,35	35,74	
Търговски дружества	30,00%		21,79	21,59	
Пазар на труд	3,33%		2,11		2,11
Работа без договори	1,67%	73,40	1,22	69,70	1,16

Работа с договори на пълно възнаграждение	1,67%	59,40	0,99	56,70	0,95
Пълно отчитане на реализираната продукция	3,33%	71,60	2,39	81,20	2,71
Легален внос и износ	3,33%	76,30	2,54	80,00	2,67
Коректно деклариране на мита и данъци	3,33%	76,70	2,56	73,40	2,45
Коректно възстановяване на ДДС	3,33%	80,10	2,67	81,30	2,71
Коректно провеждане на обществени поръчки,					
лицензионни и разрешителни процедури	3,33%	56,80	1,89	65,20	2,17
Разплащане по банков път	3,33%		2,86		2,57
Между фирми	1,67%	83,80	1,40	75,40	1,26
На работници и служители	1,67%	87,90	1,47	78,80	1,31
Наличие на система за качество	3,33%	63,30	2,11	54,50	1,82
Дял на светлата икономика	3,33%	76,60	2,55	71,70	2,39
<i>Работници и служители</i>	<i>20,00%</i>		<i>13,56</i>		<i>14,16</i>
Пазар на труд	6,70%		4,82		4,94
Основна работа с договор	1,70%	77,50	1,29	85,60	1,43
Основна работа с договор на пълно възнаграждение	1,70%	37,20	0,62	45,10	0,75
Допълнителна работа с договор	1,70%	92,80	1,55	89,20	1,49
Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение	1,70%	81,70	1,36	76,20	1,27
Пазар на потребителски блага	6,70%		4,31		4,46
Издаване на касови бележки за стоки	3,30%	86,20	2,87	85,50	2,85
Издаване на касови бележки за услуги	3,30%	43,10	1,44	48,30	1,61
Коректно деклариране на данъци върху доходите на физическите лица	6,70%	66,50	4,43	71,40	4,76

3. Статистически компонент

3.1. Промени в стойностите на отделните показатели

Новият, актуализиран състав на Статистическия компонент включва общо девет показателя. Стойностите на три от тях спадат, пет се повишават, а един се запазва постоянен през 2019 г. спрямо 2018 г.

Намаляващите показатели за 2019 г. са „Осигурени заети“, „Деклариран трудов ресурс“ и „Акцизи – алкохолни напитки“. Показателят, който запазва стойността си, е „Наети с договор“, а всички други показатели нарастват. Като краен нетен резултат се наблюдава нарастване на стойността на статистическия компонент (42,78 за 2019 г., срещу 42,41 за

2018 г.). Налице е „изсветляване“ на икономиката като цяло, но видимо има проблеми на трудовия пазар – стойностите на два от трите показателя за него намаляват, а третият не се променя.

И през 2019 г., както и през 2018 г., най-голям ръст отчита показателят “Разплащания в брой” – 0,47. Причините за този резултат са няколко: висока капитализация на банковата система, банкова стабилност, ограничаване на разплащанията в брой и увеличаване на безкасовите разплащания, намаляване на brutния външен дълг и други.

Увеличение с 0,07 единици след претегляне се наблюдава при показателя „Деклариран ДДС“. Това несъмнено е резултат на последователната политика на Министерството на финансите, правителството и съвсем не на последно място – на законодателя - Народното събрание, които продължиха поредица от действия за подобряване и усъвършенстване на режима на облагане с ДДС, започнали още през 2018 г. Заслужава още един път да се акцентира върху увеличената събираемост на косвения данък от страна на НАП.

През 2019 г. се наблюдава спад при показателите, свързани с трудовия пазар - (общо с 0,19 единици, след претегляне). Докато през 2018 г. имаше индикации за „изсветляване“ на неформалните отношения на пазара на труда, този тренд беше спрял през 2019 г..

Още предишната 2019 г. ние предупреждавахме, че анализите показват, че през 2018 г. продължава да се наблюдава натиск върху пазара на труда, който ще продължи през следващите години и е възможно да се отрази на индекса, като доведе до неговото намаляване.

Причините за това са добре познати: продължаващото непропорционално увеличение на минималната работна заплата; продължаващата несигурност, свързана с пенсионноосигурителните отношения. Липсата на директна връзка между осигурителен доход и получавана пенсия в бъдещето при първия стълб си остава непроменена, което по никакъв начин не насърчава заетите да се осигуряват.

Негативно влияние със сигурност продължават да оказват споровете около „втория (капиталов) стълб“, където е единствената

пряка връзка между размер на осигуровките и размер на получената пенсия. Публичните дебати около втория стълб и не дотам последователната политика в тази област създават усещане за несигурност и безпокойство сред осигурените.

Високият дял на младежката безработица остава и през 2019 г. Групата на младите си остава уязвима от неформални практики поради по-малкия житейски опит и непознаване на Кодекса на труда и Кодекса за социално осигуряване. Съществена роля играе и голямата отдалеченост във времето от евентуалните ползи на социално-осигурителната система и свързаната с това и с непресекващите публични и политически дебати огромна неопределеност.

През 2019 г. отново наблюдаваме растеж на стойността на показателя „Акцизи - тютюневи изделия“, но показателят „Акцизи - Алкохолни напитки“ бележи лек спад. Ръстът при тютюневите изделия е логично продължение на събития, станали през 2018 г. Първоначалният тласък върху показателя „Акцизи - тютюневи изделия“ беше даден сякаш от изменението от началото на 2018 г. на специфичната ставка на акциза от 101 лв. на 109 лв. за 1 000 къса и намалението на пропорционалната ставка на акциза от 27 % на 25 %, което доведе до поскъпване на цигарите в някои ценови сегменти, за сметка на други. През 2018 г. беше увеличен и акцизът върху бездимните цигари.

Все пак трябва да отбележим, че през последните години бяха направени много усилия и беше отчетен съществен напредък за пресичане на контрабандните канали и намаляване на търговията с цигари без бандероли. В резултат в България се отчита един от най-ниските проценти на търговия с контрабандни цигари, сравнено с другите европейски страни и със средното равнище за Европа. Усилията в тази посока обаче трябва да продължат, защото постигнатото много лесно може да бъде пропиляно в случай на „отпускане“ сред компетентните органи.

За разлика от 2018 г., когато намаляваха, показателите „Външна търговия – ЕС“ и „Външна търговия – извън ЕС“ нарастват през 2019 г. съответно с 0,02 и 0,01 единици след претегляне.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

Тук трябва да се отчете, че източник на данни за изчисляване на показателя „Външна търговия – ЕС“ е базата данни COMEXT, която се предоставя от Евростат и данните от статистическите бюра на Турция, Украйна, Република Северна Македония, които се съпоставят и сравняват с данните за „Външна търговия“, предоставени от НСИ на България. През 2019 г. тези данни за 2018 г. бяха предварителни и още тогава имахме очакване, че е възможно при преизчисляване на показателя, резултатите да претърпят промяна. Така и стана, а освен това вече се наблюдава и обръщане на тенденцията, което е радващо.

През 2018 г. беше актуализиран и разширен списъкът на рисковите стоки, което несъмнено доведе до ограничаване на контрабандата и неформалните практики, и очевидно ефектът от това е усетен в по-голяма степен през 2019 г., като е отчетен сега – в доклада, обнародван през 2020 г.⁹

4. Социологически компонент

През 2018 г. стойността на социологическият компонент е 35,35 единици, а през 2019 г. той нараства до 35,74 единици. Категорично се запазва тенденцията на подобряване на усещанията на работодателите и на работниците и служителите относно размера на неформалната икономика. Размерът на социологическия компонент за 2019 г. е най-високият, изчислен до момента от 2010 г. насам (повишение с повече от 15 % спрямо нивото от 2010 г.).

Това означава, че социологическият компонент отчита по-висока степен на „светла“ икономика, като се потвърждава тенденцията за постоянно и равномерно покачване на този компонент от 2010 г. насам.

4.1. Търговски дружества

Показателите, отразяващи оценката на бизнеса за процесите в

⁹ Тук трябва още един път да се отчете положителното влияние на „звено за фискален контрол“, работещо с мобилни екипи, към Националната агенция по приходите (НАП). Служителите в него могат да проверяват камиони, които превозват високорискови стоки и да им поставят пломби и GPS-и. Данъчните служители правят проверки на превозваната стока, а също и присъстват в складовете при разтоварването ѝ.

неформалната икономика, са единадесет. Четири показателя растат през 2019 г. спрямо 2018 г., а седем - намаляват. Това означава, че според бизнеса има някакво влошаване в някои сектори на икономическата среда, спряло е „свиването“ на неформалната икономика, респективно на „изсветляването“ на икономиката. Тук не можем да не повторим още веднъж, че пандемията COVID - 19 не може да не се е отразила на оценките, правени от респондентите през началото на 2020 г., колкото и обективни да са били анкетиранияте. Въпреки всичко неминуемо е отражението, което е дал шокът от коронавируса, в синергия със социалната изолация и рязкото свиване на деловата активност.

Показателите “Разплащане по банков път между фирми” и “Разплащане по банков път на работници и служители” тази година намаляват синхронно. До 2018 г. показателят “Разплащане по банков път на работници и служители” последователно растеше¹⁰.

Неочаквано обикновено проблемната област на обществените поръчки и на лицензионните и разрешителните процедури бележи ръст. До 2018 г. включително това беше един от подиндексите, който всяка поредна година намаляваше своята стойност. Динамиката му будеше голяма загриженост, поради продължаващите проблеми с обществените поръчки, както по отношение на усвояването на средствата от ЕС, така и на средствата, разходвани през държавния бюджет.

За 2019 г. обаче подиндексът бележи забележим ръст. Трудно е да се каже дали анкетиранияте просто имат по-големи грижи (по-малко вероятно) или през 2019 година имаше по-малък медиен шум в тази област.

В чисто сравнителен план много негативно влияние върху резултатите за предишната 2018 г. върху този показател несъмнено оказаха точно медийните публикации и коментари относно множество обществени поръчки поради съмнения за нарушения и корупция. Самото социологическо проучване сред бизнеса и работниците и служителите през 2018 г. беше извършено в разгара на скандалите: „Апартамент гейт“ и „къщи

¹⁰ Това обичайно се отдаваше на повишаване на финансовата култура на работниците и служителите във връзка с естественото разширяване на дела на дигиталните и електронни транзакции в България и внедряването на редица нови продукти и услуги в тази област, като например разширяването на безконтактните плащания.

за тъщи“, което също неминуемо беше оказало влияние върху нагласите и отговорите на респондентите.

Тази година по-забележимите медийни скандали сякаш настъпиха след провеждането на проучването, а и все пак би трябвало да признаем 2019 г. като по-спокойна от тази гледна точка.

Разликите между стойностите на отделните показатели очертават областите, в които са нужни повече усилия за противодействие на сивата икономика. Тези области според представителите на бизнеса са преди всичко свързани с необходимостта от ограничаване на работата с фиктивни договори и работата без договори.

4.2. Работници и служители

Показателите, отразяващи мненията на работниците и служителите, са седем. През 2019 г. четири показателя се покачват, а три - намаляват. В резултат на което общата стойност на тази група индикатори расте - от 13,56 за 2018 г. на 14,16 за 2019 г. Според икономически активната част на населението има подобряване на икономическата среда от гледна точка намаляване на неформалната икономика. Работниците и служителите сякаш са по-големи оптимисти от работодателите.

Четири показателя, които растат, са: „Основна работа с договор“, „Основна работа с договор на пълно възнаграждение“, „Издаване на касови бележки за услуги“ и „Коректно деклариране на данъци върху доходите на физическите лица“.

Трябва да се отбележи, че намаляването на показателя „Издаване на касови бележки за стоки“ е малко - 0,02 единици след претегляне и едва ли бележи някакво прекъсване на тренда.

Останалите показатели, които намаляват през 2019 г., са: „Допълнителна работа с договор“ и „Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение“. Запазва се тенденцията от 2017 – 2018 г. Най-вероятна причина за тези явления е отново натискът върху заетостта на нискоквалифицираните работници и служители, оказан от административното и несъразмерно увеличение на МРЗ, което е създавало в

икономически активното население усещане за „посивяване“ на ситуацията на пазара на труда.

5. Основни изводи

Композитният индекс „Икономика на светло“ за 2019 г. отчита увеличение на стойността си с 0,76 единици (78,52 през 2019 г. срещу 77,76 през 2018 г.).

Анализирайки изменението на двата компонента на Композитния индекс, можем да направим извода, че повишаването на стойността му се дължи в еднаква степен на обективни положителни явления и процеси в икономиката, които се отчитат от статистическия под-индекс и на положителна промяна в оценките на бизнеса и работниците и служителите за динамиката и дела на неформалната икономика, което се отчита от социологическия под-индекс на Композитния индекс.

Това се вижда от ръста на статистическия под-индекс – 42,78 (2019 г.) срещу 42,41 (2018 г.), а ръстът на социологическия компонент на Композитния индекс е 35,74 (2019 г.) срещу 35,35 (2018 г.).

Увеличението на стойността на статистическия индекс (с 0,37) отчита подобрение в много сфери на наблюдение на „сивата“ икономика. Намаление обаче се отчита при показателите, вързани с трудовите пазари и при показателя „Акцизи-алкохолни напитки“, за което трябва да се направят съответните изводи.

Увеличението на стойността на социологическия компонент (0,39) се обяснява с поддържането на общата икономическа стабилност през 2019 г. Интересното е, че за разлика от 2018 г., когато стабилността беше по-силно усетена, сега е обратното и оценките за промяната в прилагането на сиви практики на работодателите, от една страна, и на работниците и служителите, от друга, са разнопосочни. Оценката на работодателите бележи спад с 0,20 единици спрямо 2018 г. (т.е. светлата икономика леко се свива). Докато работниците и служителите увеличават социологическия компонент с 0,59 единици за 2019 г., срещу само 0,04 единици през 2018 г. (според тях икономиката изсветлява).

Заключение:

Основните причини за положителните тенденции в изменението на Композитния индекс „Икономиката на светло” през 2019 г. са два вида:

- **Вътрешни причини:**

- Финансовата и икономическата стабилност на страната;
- Предприетите нови мерки за подобряване на бизнес средата и за ограничаване на неформалната икономика;
- Последователността на правителството в комуникацията му с бизнеса по ключови въпроси.

- **Външни причини:**

- Излизането на световната икономиката от финансовата и икономическа криза и свързаното с това нарастване на обема на износа на Република България;
- Общо намаляване на интензивността на основните стресогенни фактори, които създават негативни психологически нагласи сред бизнеса и тласкат предприемачите към бягство в неформалната икономика;
- Наблюдаването на положителна тенденция в диверсификацията на доставките на енергоносители в България и очакваните от това ценови ефекти, някои от които бяха и дочакани;
- Отсъствието на миграционен натиск по границите на България.

Основните причини, задържащи положителните тенденции в разрастването на икономиката, работеща „на светло”, и съответно – на Композитния индекс „Икономиката на светло” през 2019 г. (вече с поглед към 2020 г.), също могат да бъдат разделени на вътрешни и външни.

- **Вътрешните са:**

- Липса на реформи или недостатъчни реформи в ключови сектори като здравеопазване, защита на конкуренцията, правосъдие, вътрешен ред и сигурност (особено МВР);
- Очакването, че рано или късно ще настъпи нова финансова и/или

- икономическа криза;
- Както през 2018 г., така и през 2019 г. много неблагоприятно си остава влиянието на състоянието на образованието и изключително мъчителното придвижване на реформите на пазара на труда. Липсата на квалифицирана работна ръка продължава да е проблем номер едно на българските предприемачи;
 - И през 2019 г. преговорите между социалните партньори за договарянето на прозрачен и честен механизъм за определяне на минималната месечна работна заплата бяха блокирани. Движение в посока на споразумение се забеляза след провеждането на проучването и изчисленията през 2020 г. Осъщественото поредно административно повишаване на минималната работна заплата повлече със себе си и съответното избуяване на нови „сиви” практики сред нискоквалифицираните работници и служители. Запазиха се и възникналите дисбаланси между възнагражденията на нискоквалифицираните работници и възнагражденията на работниците и служителите със средно ниво на квалификация. Абсолютно същият беше ефектът от предишните повишения през предишни години.
- **Външните са:**
- Безпокойството от назряващите търговски конфликти между САЩ и Китай и САЩ и ЕС, а в по-малка степен на противоречията между САЩ и партньорите им от NAFTA (които бяха ескалирали през 2018 г.). Липсата на предвидимост (на пръв поглед) в поведението на президента на САЩ Доналд Тръмп. Продължават да са много обезпокоителни конфронтациите около „технологичната желязна завеса“ и около търговските измерения на прилагането на „ядрената сделка с Иран“;
 - Ефектът от пандемията COVID - 19 не може да не се е отразил „с задна дата“ и „ретроактивно“ върху настроенята на анкетираните през първото тримесечие на 2020 г. Логично, особено силно е отражението на този страничен ефект върху деловите среди,

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

бизнеса, търговските дружества;

- Продължаващите санкции на ЕС срещу Русия и съответните асиметрични контрасанкции;
- Рисковете и заплахите, международната стопанска конюнктура и дъмпинг на цената на работната ръка на глобално ниво да нанесат много тежки щети на цели браншове.